

KLOCKAN KLÄMTAR FÖR FJÄRDE KLOCKAN I VÄRTANS GASVERK

av Christian Laine och Joen Sachs

I huvudstadens historiska siluett finns en avvikare, en Mårra i Mumindalen. Det är den fjärde gasklockan i Värtans gasverk, byggd på 1930-talet, modernismens och funktionalismens decennium.

Kommunstyrelsen har nyss beslutat att den ska rivas – det internationella kunskapssamhället har manat till besinning. Med sina fem bevarade gasklockor är Värtaverket en i världen unik industrimiljö. Det har ingen förstått bland stadens tjänstemän och politiker. Eller i länsstyrelsen i Stockholms län.

Varken kunskapen eller omtanken om Värtaverkets kulturhistoriska värden är något nytt. Den första framställningen om att skydda gasverket med sina fem gasklockor som byggnadsminne kom in till länsstyrelsen i Stockholm den 23 juli 2004. Den har följts av flera framställningar i samma ärende under årens lopp.

Hänvisningar till gasverkets internationella betydelse har genomgående återkommit i framställningarna. Länsstyrelsen i Stockholm har strax haft ett decennium på sig att utreda gasverkets och gasklockornas internationella värde och att fatta beslut i ärendet. Varken det ena eller andra har blivit gjort. Däremot har länsstyrelsen under de fem år som staden arbetat med detaljplanen för gasklocka 3 och 4 aldrig ifrågasatt den grundläggande förutsättningen för planarbetet - rivning av den fjärde gasklockan.

Lika litet som länsstyrelsen har Stockholms stad brytt sig om att skaffa sig kunskap om det kulturhistoriska värdet hos gasverket i Värtan i ett internationellt perspektiv. Samtidigt har staden också nonchalerat sin roll som förvaltare av det kommunala kulturarvet.

Decennierna kring sekelskiftet 1900 innebar en enorm utveckling av den kommunala sektorn och av den tekniska infrastrukturen i kommunal regi. Stockholms stad anlade Värtahamnen, Värtans gasverk och Värtans elverk i snabb följd. I takt med hamnens, gasverkets och elverkets fortsatta expansion utvecklades arbetarstadsdelen Hjorthagen på bergsplatån mellan industriområdena. Den fjärde gasklockan tillhör samma expansionsperiod och samma historiska stadsrum som ett av den svenska funktionalismens intressantaste bostadsområden, Abessinien i Hjorthagen.

Arbetarstadsdelen Hjorthagen, ”Röda Hjorthagen”, har en märkvärdig autenticitet med sin fortlöpande, åskådliga berättelse om arbetarklassens väg in i välfärden från 1800-talets slut till i dag. Som sentida brukssamhälle söker den sin motsvarighet i huvudstaden.

Den fjärde gasklockan är sedan drygt 80 år ett landmärke i Stockholms stadsbild. Landmärket är samtidigt en i stadsbilden unik symbol för Stockholms utveckling till en modern storstad. En oersättlig replik i bryggarväst till Stockholms stadshus.

Ingen kommunal eller statlig myndighet har intresserat sig för att tillfråga det internationella kunskapssamhället i ärendet. Det är inte världsklass, det är provinsialism.

Nu vet vi. I ett internationellt sammanhang är gasverkets fem klockor ett enastående minnesmärke över den globala utvecklingen av gasindustrin under 18- och 1900-talet. Det beskedet har The International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage (TICCIH) lämnat i öppet brev till borgarrådet Sten Nordin den 11 mars 2014. TICCIH är en

internationell organisation som bildats för att ta till vara världens industriella kulturarv och som i den rollen är sakkunnig rådgivare till Unescos världsarvskommision.

I brevet hävdar kommitténs ordförande, professor Patrick Martin, bestämt att en rivning av den fjärde gasklockan, ett nyckelelement (key element) i gasverket, allvarligt skulle skada Värtaverkets historiska betydelse. Samtidigt erbjuder han internationell experthjälp för att bevara och återanvända den fjärde gasklockan och ”urge you most earnestly to resist the demolition proposal”.

Men kraftig motvind råder. Kommunstyrelsen i Stockholm har den 26 mars 2014 godkänt detaljplanen för gasklocka 3 och 4. Den innebär att den fjärde gasklockan ska rivas för att ge plats för ett femtio meter högre bostadshus, ritat av det välkända arkitektkontoret Herzog & Meuron. Byggherre är Oscar Properties.

Projektet har välsignats och rabatterats av exploateringsnämnden, marknadsförts av stadsbyggnadskontoret och godkänts av stadsbyggnadsnämnden och kommunstyrelsen. Återstår kommunfullmäktige.

Från startpromemorian för planarbetet år 2009 till borgarrådet Regina Kevius

slutplädering i kommunstyrelsen år 2014 har argumentationen för rivning och nybyggnad konstruerats så här.

Den fjärde gasklockan är inte unik i sitt slag; klockans kulturhistoriska värde består i dess funktion som landmärke; den funktionen bör bevaras och utvecklas; en högre nybyggnad på platsen innebär att landmärket som gasklockan utgör behålls och förstärks. Slutpläderingen mynnar ut i jubel över att den gamla dussinvaran ska ersättas av något verkligt unikt: en äkta Herzog & Meuron.

Men här handlar det inte om någon dussinvara.

Den första, andra, tredje, fjärde och femte gasklockan konstituerar tillsammans och utan åtskillnad Värtaverkets unicitet. I stadsbilden är det den fjärde gasklockan som synliggör betydelsen av industriområdet i Värtan och arbetarstadsdelen Hjorthagen i Stockholms historia. Och det är den fjärde gasklockan som kan bli den visuella bekräftelsen på Stockholms stads solidariska medverkan till att bevara världens industrihistoriska minnesmärken. Och i det långa loppet är ett i världen unikt industriminnesmärke som återanvänts på ett spännande sätt dessutom en säkrare investering på den urbana kändismarknaden än ett 140 meter högt bostadstorn, om än signerat av ett i världen välkänt arkitektkontor.

Det Wannabe Urban Världsklass, som numera kännetecknar stadsbyggnadsnämndens tänkande över partigränserna, äventyrar det lokala, regionala och nationella kulturarvet. Paradoxalt nog även det kulturarv i Stockholms stad som redan är av världsklass.

Nu klämtar klockan för kommunfullmäktige i Stockholm. Nu är sista chansen att tänka nytt - och rätt.

Christian Laine   Joen Sachs